

A család, mint erőforrás: egy oktatásszociológiai nézőpontváltás távlatai

Engler Ágnes: A család mint erőforrás
Gondolat, Budapest, 2017

2017. novemberében látott napvilágot Engler Ágnes több-éves kutatómunkájának összefoglalása a Gondolat Kiadónál. A kötet témája a felsőoktatásba család és/vagy munka mellett lépő, levelező tagozatos hallgatók tanulmányi döntéseinek és eredményességének vizsgálata. Lehet-e sikeres a részidőben tanuló, más életterületeken is helytálló felnőtt hallgató? Milyen döntési pontok és tanulói utak tárhatók fel a levelező képzések eddig kevésbé kutatott közegében? Vajon a származási család, mint a nevelésszociológiai vizsgálatokban rendre figyelembe vett háttértényező az egyetlen vizsgálati keret, amiben a család megjelenik, vagy az említett tanulói szegmensben a felnőttként létrehozott, prokreációs családnak más, a háttértényezőnél nagyobb jelentősége is lehet?

Engler Ágnes azokat a hallgatókat – férfiakat és nőket – vizsgálta, akik már „átlépték a Rubikont”, meghozták a felnőttkori felsőoktatási humántőke-beruházással kapcsolatos döntésüket. A kötet bevezetése és összegzése közé illesztett kilenc fejezetből az első négy az elméleti háttérrel, további öt pedig a konkrét, főként az Észak-alföldi régióban végzett, de országos mintán is lefuttatott vizsgálattal és az eredmények részletes bemutatásával foglalkozik.

A kötet egyik erőssége az integratív szemlélet, amely az elméleti keret bemutatásánál is következetesen érvényesül. A szerző a fókusz a neveléstudomány, közazdaságtan és magatartástudomány metszéspontjába helyezi, jól válogatott szakirodalmi háttérrel gazdagon megerősítve az egyes horgonypontokat; a nevelésszociológiai hangsúly azonban mindvégig érvényes marad főként Becker (1975), Bourdieu (1978), Coleman (1988), Róbert (2001) és Pusztai (2015) munkáira támaszkodva. Engler sorra veszi a tanulmányi döntések hátterét az egyéni, a családi és az intézményi rétegekben, illetve a képzés, a privát szféra és a munka világának szegmenseiben, valamint e halmazok közös metszeteiben. Rávilágít e három alapvető életterület dinamikus egyensúlyának buktatóira és a metszetekben rejlő szinergiákra. Az így fölvázolt sokdimenziós elméleti térben számos adalékot kapunk. Kiemelendő a jóllét-elméletek nem-

zetközi és hazai vizsgálatainak humánerőforrás vonatkozású részletes bemutatása (pl. Seligman 2011, Kopp-Martos 2011). Ez az értelmezési keret, amely a jóllét fogalmát elemeli az alapvető, tranzakcionális elvektől, teszi majd lehetővé, hogy a kapott eredményeknek a prokreációs családdal kapcsolatos újdonsága plasztikusan érvényesüljön. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a sokdimenziós elméleti térben való tájékozódás a lineáris fogalmi építkezéshez szokott olvasó számára nagy kihívást jelenthet, az összefüggések és viszonyok magyarázó feltárásával a szerző részben még adós maradt.

A vizsgálatok fő alapsokaságát az Észak-alföldi régió egyetemének levelező tagozatos hallgatósága adja. A teljes körű lekérdezés 9781 főt ért el, a válaszadók aránya több mint tíz százalék, 1092 fő. Ez nemzetközi összehasonlításban is az átlagos válaszadási hajlandóság kétszerese. Az integratív elméleti alapozás és az eddig kevésbé vizsgált hallgatói szegmens választása mellett a kötet újabb erőssége ez a nagy regionális minta, amelyet kiegészít és az eredmények tekintetében megerősít egy országos minta elemzése is.

A szerző a kérdőíves vizsgálatok adatelemzésének árnyalására felhasznál továbbá hallgatók fókuszcsoportjaiból származó interjúrészleteket, a kérdőívek nyílt kérdéseire adott nagyszámú válaszokat, valamint a levelező képzésben közreműködő oktatókkal folytatott interjúkat is. A pontosan kiválasztott idézetek jól kiegészítik a kvantitatív eredmények bemutatását.

A továbbiakban három csomópontot emelünk ki az eredmények tárgyalásából. Elsőként a vizsgált levelező tagozatos hallgatók csoportján belül elkülöníthető hallgatói típusokat érdemes megismernünk. A szerző klaszterelemzése a kívülállók, korrigálók, elkötelezettek és innovatív csoportját azonosítja. Részletesen megismerjük e csoportok tanulási döntéshez vezető motivációit, származási- és prokreációs családi viszonyait, szocio-ökonomiai hátterüket valamint a képzési intézményhez, tanulói közösséghez és adott régióhoz való kötődésüket. Mindent összevetve úgy tűnik, hogy az erős belső motivációval (is) induló hallga-

tók, akik képzésük során képesek kötődéseket kialakítani az intézményen és a hallgatói közösségen belül, eredményesebbek, és magát a választott képzést is hasznosabbnak ítélik.

E két hallgatói csoport az elkötelezettek és az innovatívok, akik azonban eltérnek pl. a prokreációs családi hátteret tekintve. Engler kiemeli, hogy a vizsgált régióban az elkötelezett levelezőtagozatos hallgatók döntő hányada kistelepülésről érkezik a felsőoktatási intézménybe, hogy tanulmányait család – házasság és gyermekek –, valamint többnyire munkahely mellett vigye sikerre. Ez a hallgatói csoport erősen kötődik a régióhoz és a képző intézményhez, jól beágyazódik a hallgatói közösségbe, megszerzett tudását is a régióban kívánja kamatoztatni. Ennél a csoportnál azt találjuk, hogy a gyermekek nem hátráltatják a tanulmányokat, sőt, az eredményesség nő a gyermekszám emelkedésével összefüggésben.

Ugyanakkor az eredmények nem támasztják alá, hogy a hallgatói eredményesség (tanulmányi eredmény, motiváltság, beágyazottság együttese) a származási családdal állna összefüggésben, ahogy ezt a köz- vagy felsőoktatási nevelésszociológiai vizsgálatokban a tanulmányi eredményesség vizsgálatánál előfeltevésként gyakran megfogalmazzuk. Az adatok körültekintő elemzése után azonban kétségtelen, hogy a prokreációs család a felnőtt tanuló eredményességre ható elsődleges szociális közeg. Ez a főlismerés a második tematikus csomópont, ahogyan a szerző fogalmaz: „*az emeberi erőforrás növelését ösztönözhetik új kapcsolatok (például partnerkapcsolatok) és – leginkább a kvalitatív eredmények alapján – kisebb merészséggel feltételezhetjük a tőke »bumeránghatását« is: a gyermek válik ösztönzőerővé a szülei tanulásában. A társas támogatás és a családi státusz-hatás tehát valóban működhet a felnőttkori tanulásban is...*” (182. oldal)¹

Igazolódott tehát, hogy a prokreációs család, nemcsak háttérként, de mint erőforrás érdemi szerepben állhat a felnőttkori humán erőforrás-beruházások hátterében. Itt azonban felmerül a kérdés: miért nem élvezik ennek a tőkebefektetésnek a hasznát a felsőoktatási intézmények, illetve miért nem tekint az intézmény önmagára is befektetőként – különösképpen az eredményes elkötelezett és innovatív hallgatói csoportok vonatkozásában? Engler Ágnes, bár az elméleti bevezetőben már felvázolja, az eredmények elemzése és összegzése során újra megerősíti – amit a recenzió harmadik tematikus csomópontjaként kiemelünk –: a családbarát egyetem koncepcióját. Ennek a koncepciónak egyrészt akadémiai oldalról van jelentősége, hiszen a felsőoktatási intézmény vagyonának jelentős része éppen az oktatói kar által hordozott és folyamatosan fejlesztett humán tőke. Ennek a tőkének a gyarapításához eln-

gedhetetlen az oktatók egyéb életfeladatainak integratív szemléletű figyelembevétele. Másrészt, ha az egyetem befektetőként járul hozzá a nem-szokványos hallgatók rétegét gyarapító levelező tagozatos felnőttek humántőke-beruházásához – például rájuk szabott oktatási tartalmakkal és módszerekkel, intézményi keretekkel, szervezési részletekkel segítve előrehaladásukat –, akkor kapcsolatba kerülhet a hallgatók külső erőforrásaival. Ráadásul húzhatja sikeres beruházásuk hasznait is: a hallgatók eredményes munkaerőpiaci és társadalmi előremenetele révén nő az intézmény reputációja, ami az oktatók által rendelkezésre bocsátott humán tőke mellett a felsőoktatási intézmények másik értékes, nem-materiális vagyona.

A nézőpontváltás az eredmények tükrében tehát megkerülhetetlen: a felnőtt hallgatók tanulmányi döntéseiben a prokreációs család messze több, mint egyszerű háttértényező. Konkrét beruházásokkal segítheti a tanulmányok kezdetén a döntést, majd végig az eredményes kivitelezést. Ennek tudatában a felsőoktatás önmagáról, mint beruházóról alkotott képe is szükséges, hogy változzon a felnőtt hallgató-barát, illetve család-barát egyetemnek a kötetben is felvázolt kritériumai szerint.

Ha Magyarországon bevett diszciplína lenne a család-tudomány, „A család mint erőforrás” című kötet fontos mérföldkő lenne a szemlélet és módszertan térhódításában. Mivel ez a terület még éppen csak felsejlik a hazai tudományosság horizontján, Engler Ágnes érdeme úttörő: szinergiát keres és talál egymástól elkülönülő tudományterületek között, megőrizve szakmai identitásának és korrekt elemzéseinek neveléstudományi horgonypontjait, ezzel teremtve távlatot egy régóta szükséges, általános szemléletváltáshoz.

¹ Kiemelés: Engler Ágnes